

Національна академія педагогічних наук України
Інститут професійно-технічної освіти

**Педагогічні умови підготовки робітників
за професіями:
"Художник розпису по дереву",
"Виконавець художньо-оформлювальних
робіт",
"Виробник художніх виробів із кераміки"**

Методичний посібник

Київ 2011

ББК 74.56:85.12

УДК 377:745:51:7:738

P-15

Педагогічні умови підготовки робітників за професіями
P-15 "Художник розпису по дереву", "Виконавець художньо-оформлювальних робіт", "Виробник художніх виробів із кераміки" : методичний посібник / [В.О. Радкевич, Є.А. Антонович, В.С. Болгаріна, Н.В. Кудикіна] ; за ред. В.О. Радкевич. – К. : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2011. – 124 с.

У методичному посібнику обґрунтовано гуманістичні, культурологічні й художньо-естетичні аспекти професійно-художньої освіти. Розкрито сутність педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю. Висвітлено сучасні підходи до інтеграції навчальної та виховної роботи у професійно-технічних навчальних закладах.

Для науковців, педагогічних працівників і керівників професійно-технічних та вищих навчальних закладів художнього профілю, інститутів післядипломної і педагогічної освіти.

ISBN: 978-966-2553-00-0

Рецензенти:

- Гребенюк Г.Є.** – доктор педагогічних наук, професор;
Отич О.М. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Демчук Н.В. – директор Грицівського ВХПУ № 19 Хмельницької обл.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 11 від 18.12.2008 року)

© Інститут професійно-технічної освіти НАПН України
© В. Радкевич, Є. Антонович, В. Болгаріна, Н.Кудикіна

ББК 74.56:85.12

Зміст

Передмова (В.О. Радкевич).....	4
Розділ 1	
Гуманізація професійно-художньої освіти (В.О. Радкевич).....	10
Розділ 2	
Естетико-виховні можливості народного образотворчого мистецтва (С.А. Антонович).....	64
Розділ 3	
Культурологічний підхід до професійно-художнього навчання фахівців (В.С. Болгаріна).....	83
Розділ 4	
Інтеграція навчальної та виховної роботи у ПТНЗ художнього профілю (Н.В. Кудикіна).....	107

Передмова

За останні роки в Україні відбулися суттєві структурно-змістові зміни у вигляді диверсифікації освіти, зокрема, в формах багаторівневої, ступеневої підготовки кадрів, варіативних і гнучких освітніх програм, поліфункціональних і багатопрофільних навчальних закладів художнього профілю. Диверсифікація робить систему професійно-художньої освіти здатною до динамічних структурних змін, забезпечує розвиток нових типів навчальних закладів, у тому числі й недержавної форми власності, моделей організації освітнього процесу, впровадження інноваційних освітніх технологій тощо.

Зокрема, ми стали свідками створення на інтегративній основі навчальних науково-виробничих комплексів, центрів ступеневої професійної освіти тощо, поява яких сприяла формуванню системи багаторівневої підготовки фахівців художнього профілю на основі розроблення і впровадження освітньо-професійних програм, спрямованих на забезпечення взаємозв'язку та наступності змісту професійно-художньої освіти в послідовній системі підготовки фахівців різної кваліфікації, яка, в свою чергу, зреалізовує ідею неперервного розвитку особистості майстра-художника, підвищує рівень її соціалізації та професіоналізації.

Сутність неперервної професійно-художньої освіти полягає у формуванні в майбутніх фахівців художнього профілю системи знань, умінь, навичок, особистісних і професійно важливих якостей, які надають їм можливостей самостійно удосконалювати знання, професійну

майстерність, вільно орієнтуватися в складному колі соціальних і професійних проблем, швидко адаптуватися до різних умов і видів професійно-художньої діяльності, успішно оволодівати новими знаннями та вміннями з професії.

Побудова системи неперервної професійно-художньої освіти потребує нових підходів до формування змістових її аспектів. Саме тому в дослідженні змісту підготовки майбутніх фахівців художнього профілю важливо враховувати теоретичні положення концепції професійно-художньої освіти в плані наступності змісту різних її ступенів, регіональних аспектів народного мистецтва. Адже в змістовому плані концепція виходить з позицій визнання взаємозумовленості мети, функцій, завдань професійно-художньої освіти, суспільно та виробничо необхідного рівня освіти учнівської молоді.

Важливим у професійно-художній освіті є забезпечення для кожної, без винятку, особистості умов проявити свої творчі здібності під час оволодіння професійними і ключовими компетенціями, зокрема, знаннями технологічних процесів виготовлення творів декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, вміннями проектувати та виконувати в матеріалі художні вироби, прийомами творчого підходу до художньої діяльності, вміннями сприймати, опрацьовувати і передавати інформацію виражальними засобами, вміннями дослідницької діяльності, здатністю до співробітництва, до презентації результатів власної діяльності тощо.

Інтеграційні процеси, що проходять у художньому виробництві, все більше інтелектуалізують підготовку фахівців художнього профілю, а тому актуальності набуває

фундаменталізація професійно-художньої освіти, під якою розуміють поглиблення теоретичної, загальноосвітньої, загальнонаукової, загальнопрофесійної підготовки учнівської молоді, розширення профілю їх професійної діяльності, на відміну від вузькоспеціалізованої. Важливим у фундаменталізації професійно-художньої освіти є спрямування змісту навчальних предметів на майбутню професійну діяльність.

Зміст і структура підготовки майбутніх фахівців художнього профілю значною мірою залежать від урахування вимог, що висуваються художніми професіями до психічних якостей та психологофізіологічних можливостей особистості. Підготовка молоді до художньої діяльності пов'язана з необхідністю випереджувального формування естетичних почуттів.

Важливою умовою успішної діяльності фахівців художнього профілю є сформованість у них художньої культури, яка включає в себе здатність емоційно сприймати навколишнє середовище, творчо його перетворювати, культуру праці, знання культури народів і націй в різні періоди розвитку суспільства, володіння загальнолюдськими цінностями, зокрема, цінностями творчості, які забезпечують особистості самореалізацію і саморозвиток у декоративно-вжитковому й образотворчому мистецтві.

Якісні показники формування художньої культури майбутніх фахівців художнього профілю залежать від наповнення змісту професійної освіти знаннями і вміннями культурологічного, мистецтвознавчого й художньо-технологічного характеру. До них належать знання видів народних художніх промислів України, методів

проектування виробів декоративно-прикладного призначення, основ рисунка, живопису, композиції; відомостей про матеріали, інструменти, обладнання тощо. Поряд з цим наголосимо, що важливим є оволодіння знаннями з естетики, історії мистецтв, етнографії і фольклору України, які, на жаль, не передбачені новими стандартами професій художнього профілю.

Розвиток професійно-художньої освіти потребує зміни пріоритетів в освітньому процесі, зокрема, відходу від предметно-орієнтованого навчання, яке ґрунтується на передачі змісту знань конкретного навчального предмета до навчання, орієнтованого на розвиток особистості майбутнього фахівця художнього профілю, на формування його мотиваційної сфери, незалежного стилю мислення і загально-навчальних умінь. Зміна пріоритетних цілей професійно-художньої освіти зумовлює висунення на перший план завдання розвитку особистості майбутнього фахівця на основі його внутрішнього потенціалу та у співвідношенні з кращими культурно-історичними і технологічними досягненнями людства. З огляду на це, важливими є модульно-рейтингове навчання, особливості якого полягають у гуманізації навчально-виховного процесу та поетапному вивченні навчального матеріалу з метою оволодіння відповідною кваліфікацією, спеціальністю художнього профілю; навчання за тематичними блоками (модулями) з комп'ютерним супроводом, що сприяє конкретизації змісту навчання та інтеграції форм і видів діяльності педагога й учнів; навчання за інтегрованими курсами, що дає змогу одночасно забезпечити інтеграцію змісту, наступність і взаємозв'язок загальнохудожнього та спеціального

навчального матеріалу; навчання за допомогою проектної технології, що сприяє розвитку в учнів науково-творчого потенціалу, самостійності тощо.

Впровадження сучасних технологій навчання, що ґрунтуються на нових підходах до розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів, потребує сучасних кваліметричних методів вимірювання й оцінювання знань, основними критеріями яких є об'єктивність, надійність, точність.

Ефективність навчання професій художнього профілю досягається за умови забезпечення індивідуального підходу, особливо під час освоєння учнями технік ручного виготовлення художніх виробів.

Індивідуалізації професійного навчання майбутніх фахівців художнього профілю сприяє навчання в інноваційній системі "Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла", завдяки якій зростає роль майстра в забезпеченні якісної загальнохудожньої і професійної підготовки учнів ПТНЗ художнього профілю. У зв'язку з цим важливо, щоб педагоги професійно-художньої школи мали одночасно і педагогічну, і художню освіту, а також високий рівень методологічної, технологічної й дослідницької культури.

У процесі розвитку творчої та соціально зрілої особистості набуває важливого значення система позаурочної діяльності, що забезпечує професійне спрямування гурткової роботи, художньої самодіяльності, діяльності молодіжних клубів, спортивних секцій, екскурсій до музеїв образотворчого та народного мистецтва тощо.

Отже, до важливих педагогічних умов, що сприяють формуванню в учнівської молоді майстерності імпровізувати неповторну техніку виконання виробів декоративно-прикладного мистецтва, нами віднесено: впровадження нових технологій навчання з урахуванням особистісних прагнень і можливостей; організацію дослідно-пошукової діяльності, зміст якої пов'язаний з програмою етнографічних експедицій, спрямованих на збереження стародавніх витворів мистецтва, забезпечення взаємозв'язку сучасного з минулим і майбутнім у художній культурі суспільства; формування умінь самоаналізу й самооцінки результатів власної діяльності; зміна стилю спілкування в системі «педагог-учень», його перехід до співробітництва; залучення майбутніх фахівців художнього профілю до участі у фестивалях, виставках образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, у конкурсах професійної майстерності.

Таким чином, формування майбутнього фахівця художнього профілю на засадах народного мистецтва передбачає системний підхід до художнього виховання особистості, що ґрунтується на єдності змісту професійно-художньої освіти й творчої діяльності, їх спрямованості на досягнення ідеалу як найвищої цінності митця, а також на розвиток потреб і здібностей творчо перетворювати навколишнє середовище, формувати індивідуальний стиль виконання художніх витворів, використовуючи знання про традиції народного мистецтва, культурний досвід діяльності старшого покоління майстрів.

Розділ 1. Гуманізація професійно-художньої освіти

В умовах кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, зокрема, переходу від енергетичної цивілізації людства до інтелектуально-інформаційної, глобальних проблем сучасності: ядерна загроза, екологічні катастрофи, демографічні зміни тощо, які різко позначаються на соціальному, економічному й культурному житті українського народу, особливої актуальності набуває гуманістична спрямованість професійної освіти на основі утвердження загальнолюдських цінностей, культури, мистецтва, встановлення гуманних відносин у навчальному й професійному середовищі. Адже лише на основі гуманістичних цінностей можна досягти позитивних результатів у формуванні особистості, яка не тільки буде здатна жити в демократичному суспільстві, але й зможе брати активну участь у демократичних процесах, захищати свої й інших людей права на життя, освіту, творчий розвиток, і, таким чином, впливати на стабілізацію суспільства.

Утвердження гуманістичної системи освіти, яка забезпечує право особистості на розвиток і самовизначення, визнає особистісну самоцінність, є відповіддю на технократичний характер розвитку суспільства, зумовлений технологічною активністю людської діяльності, в якій особистість фахівця вважалася "гвинтиком" державно-суспільного механізму з усіма негативними наслідками. Саме тому проблема гуманізації освіти завжди була предметом дослідження вчених.

Ми погоджуємося з думкою Г.Д. Глейзера, що єдиною альтернативою технократичній парадигмі, сутність

якої проявляється у перевагах засобів над ціллю, цілей над смислом і загальнолюдськими інтересами, техніки над людиною є гуманістична орієнтація, яка проголошує людину найвищою цінністю на Землі і на цій основі розв'язує проблеми взаємодії в системі "людина і світ", "людина і природа", "людина і суспільство", "людина і людина".¹ Необхідність подолання технократичних тенденцій у цілях, завданнях і змісті освіти на засадах її гуманізації обґрунтовано у наукових працях В.П. Зінченко, В.Ф. Моргуна.

Про визнання особистості як вищої цінності буття, унікальності її духовного потенціалу проголошували відомі українські мислителі: Г.С. Сковорода, П.Д. Юркевич та інші. Зокрема, П. Юркевич писав, що знання засвоюються лише тоді, якщо вони олюднені почуттями, а отже, закликав виховувати так, щоб вихованець, коли він прийде у зрілий вік, виявився тим, хто знає і бажає добра. Водночас у формуванні особистості, на думку вченого, важливо враховувати складні відносини людини з суспільством, державою, людьми, природою, Богом.²

Утвердженню особистісно орієнтованих цінностей освіти велика увага надавалася у релігійних, філософських і педагогічних роботах учених і мислителів дореволюційного періоду, які у подальшому були забуті, підкорені колективним концепціям педагогічної діяльності. Всі ці концепції, на думку Б.С. Гершунського, відображали загальні політичні та ідеологічні установки соціалістичної

¹ Глейзер Г.Д. Общее образование и образующееся общество / Григорий Давыдович Глейзер // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 3–12.

² Юркевич П. Чтение о воспитании / Памфил Данилович Юркевич. – М. : Изд-во Чепелевского Н., 1965. – 272 с.

й комуністичної орієнтації, адже вони, незважаючи на зовнішній камуфляж гарних лозунгів і декларацій типу: "все для людини", у своїй глибинній основі носили антигуманний характер, а отже, ігнорували самоцінність особистості, змушували підкорятися державним і суспільним інтересам, тоталітарним вимогам, погоджуватися з принципами і механізмами функціонування зовнішнього соціально-економічного середовища тощо.³

Зауважимо, що колективні засади освіти не відображали особистісні цінності, індивідуально мотивованого відношення людини до власної освіти, її рівня і якості, що за сучасних умов є надзвичайно важливими у розвитку особистості фахівця. У цьому процесі провідна роль відводиться такій освіті, яка реалізує становлення духовно зрілої моральної особистості, здатної відповідати за долю держави, її народу, нації, культури, захищати загальнолюдські цінності, творити цілісний гуманний світ за "людською мірою".⁴

Гуманістична концепція української освіти, на думку І.А. Зязюна, виникла протиставленням негуманним і механічним методам розвитку і корекції особистості й вперше після тоталітарного ідеологічного пресингу дала можливість відчутти справжню свободу в особистому творчому пошуку, використанні у навчальному процесі

³ Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века : учеб. пособ. для самообразования / Борис Семёнович Гершунский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – С. 52.

⁴ Зязюн І.А. Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Іван Андрійович Зязюн / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [монографія]. – К., 2003. – С. 15.

авторських педагогічних концепцій.⁵ У зв'язку з цим актуальним є аксіологічний (ціннісний) підхід до розвитку особистості, який дозволяє вивчати явища з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб особистості, а також розв'язувати завдання гуманістичного суспільства, в центрі яких є людина, її особистість, задатки і здібності, вільний розвиток яких і зумовлює гуманістичну спрямованість освіти, наголошує Д.О. Белухін.⁶

Згідно з аксіологічним підходом особистість розглядається як найвища цінність суспільства і самоціль соціального розвитку. До аксіологічних принципів Є. М. Шиянов і І.Б. Котова відносять: рівноправність філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей при збереженні розмаїття їх культурних і етнічних особливостей; рівнозначність традицій і творчості (інновацій), визнання необхідності вивчення і використання вчень минулого та можливості духовних відкриттів нині і в майбутньому; екзистенціальна рівність людей, соціокультурний прагматизм, діалог і подвижництво.⁷

В.І. Андрєєв розглядає аксіологічний принцип як методологічний підхід до аналізу пріоритетних педагогічних цінностей в освіті, вихованні й саморозвитку людини. Вчений зазначає, що "в реальній педагогічній практиці" залишаються ще недостатньо задіяні цінності,

⁵ Зязюн І.А. Сучасна освіта у контексті гуманістичної філософії / Іван Андрійович Зязюн // Діалог культур : Україна у світовому контексті : Філософія освіти : [зб. наук. пр. / наук. ред. кол. : І. Зязюн та ін.] – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 5–8.

⁶ Белухин Д.А. Личностно-ориентированная педагогика в вопросах и ответах : [учеб. пособ] / Дмитрий Алексеевич Белухин – М. : Изд. Московского психолого-социального института, 2006. – С. 145.

⁷ Шиянов Е.Н. Развитие личности в обучении : [учеб. пособ. для студ. пед. вузов / Е.Н. Шиянов, И.Б. Котова.] – М. : Академия, 2000. – С. 48.

взаємопов'язані: а) із змістовним розширенням духовності і культури особистості, проведенням дозвілля і вільного часу (через клуби за інтересами, можливості мандрувати і спілкуватися з природою, відвідувати виставки, музеї, театри); б) із задоволенням повноцінного людського спілкування (через створення доброзичливого психологічного клімату в колективі, через розширення можливостей змістового спілкування батьків з дітьми, спеціально організованих зустрічей із цікавими людьми); в) із можливостями професійного зростання (розширення можливостей для професійного самоствердження, участі в конкурсах професійної майстерності, можливостей для неперервної освіти і самоосвіти).⁸

За допомогою аксіологічного принципу організація навчальної діяльності учнів професійних художніх навчальних закладів спрямовується на пізнання цінностей творчості, розвитку емоційно-почуттєвого сприймання та переживання, ставлення до навколишнього середовища з метою змістовного збагачення рівня їх духовності і культури. Адже навчання і виховання на здобутках образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва надає максимальні можливості для ствердження таких соціально-значущих цінностей, як: Краса, Творчість, Пізнання, Праця тощо.

Не менш важливим є синергетичний підхід до сучасного життя, який, на думку Я.В. Любивога, вимагає від індивіда певної універсальності, вміння оволодівати досвідом у декількох сферах життя, суміжних спеціальностях, бо те, чого індивід навчається в одній

⁸ Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс / Владимир Иванович Андреев. – Казань : Казанский государственный университет, 1996. – С. 72–73.

сфері життя, справляє вплив і на інші сфери, відбувається взаємний обмін енергією та інформацією між видами діяльності.⁹ Зауважимо, що особистісно орієнтована концепція сучасної освіти, визнання пріоритетів особистісних освітніх цінностей суттєво позначаються на трактуванні поняття "система освіти". Вона, як зауважує Б.С. Гершунський, стає більш варіативною, відкритою для оперативних змін та обґрунтованих інновацій і перетворюється в диференційовану сферу освітніх послуг, що дає людині можливість обирати індивідуальну освітню траєкторію відповідно до своїх інтересів і здібностей, освітніх потреб.¹⁰

В основу освітньої системи, на думку І.А. Зязюна,¹¹ має бути покладена генеральна ідея, яка врівноважує в ній конфліктні ситуації. Такою єдиною ідеєю, наголошує вчений, є гуманістичний світогляд, який передбачає розвиток таких якостей особистості, як усвідомлення природи і людини в їхній єдності, відмова від авторитарного, міфологічного стилю мислення, терпимість, здатність до компромісів, поважне ставлення до чужої думки, до інших культур, цінностей, вірувань.

Гуманістичний напрям об'єднав філософів, психологів, педагогів, культурологів, соціологів на шляхах пошуку смислу людського буття, самоактуалізації, творчості, свободи вибору, цілісності, інтегративності

⁹ Гуманізм : сучасні інтерпретації та перспективи / [наук. ред. В. Пазенок та ін.] – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – С. 353.

¹⁰ Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века : учеб. пособ. для самообразования / Борис Семёнович Гершунский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – С. 52–59.

¹¹ Зязюн І.А. Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Іван Андрійович Зязюн / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [монографія]. – К., 2003. – С. 16.

мислення, управління власним розвитком. У свою чергу, гуманістичний підхід до розвитку особистості виходить із постулату про розвиток людської психіки, завжди поступальний при наявності відповідних умов і конструктивного задоволення потреби у самовираженні.¹² Філософське осмислення гуманізації освіти, на думку М.О. Бердяєва, полягає у тому, що людська особистість належить не тільки часу, а й духовному світу, вічності.¹³ До цієї думки схиляється і К.М. Кантор, який визначає гуманізацію освіти, як шлях і засіб відродження в суспільстві духовності і культури, і навпаки, відчуження особистості від культури і освіти породжує бездуховність, морально-психологічну кризу особистості.¹⁴

Нерідко гуманізацію освіти розуміють як додержання в освітній діяльності гуманності. Однак поняття "гуманізація", на думку Г.О. Балла, тісніше пов'язане із гуманізмом (світоглядна орієнтація), витоки якого сягають античних часів, що сформувався в епоху Відродження, розвинувся в добу Просвітництва і набув особливої актуальності в сучасну епоху, коли вельми небезпечні для людства глобальні проблеми загострюються через різноманітні конфлікти. Вчений визначає гуманність у людських стосунках як один із принципів гуманізму.¹⁵

¹² Зязюн І.А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. [для вчителів, аспірантів, студ. сер. та вищ. навч. закл.] / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – С. 54.

¹³ Бердяев Н.А. Христианство и классовая борьба / Николай Александрович Бердяев // Искусство Ленинграда. – 1989. – № 5. – С. 97.

¹⁴ Кантор К.М. Наука, техника, культура : Проблемы гуманизации и социальной ответственности / К.М. Кантор // Вопросы философии. – 1989. – № 1. – С. 23.

¹⁵ Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічних сферах) / Георгій Олексійович Бал. – К. ; Рівне : «Видавець Олег Зень», 2007. – С. 48.

Гуманізація, тобто "олюднення освіти", спрямована на посилення положень вітчизняної і зарубіжної особистісно орієнтованої педагогіки, згідно з якою сутність освітнього процесу полягає у цілеспрямованому перетворенні соціального досвіду в особистий.

Найбільш глибокий і точний смисл гуманізації освіти, згідно з вченням О.Б. Орлова,¹⁶ це конструктивне самозмінювання людей, олюднення й гармонізація особистості кожного педагога і кожного учня, включених в освітній процес. Гуманізація особистості, становлення Людини в Людині – ось та незмінна умова, без якої будь-які педагогічні інновації в сфері змісту і спілкування будуть лише своєрідним маскуванням, камуфляжем старого педагогічного мислення тоталітарної освіти.

Важлива роль в гуманізації освіти відводиться мистецтву, яке, на думку О.Г. Асмолова, перетворює людину через її неусвідомлену сферу. Він стверджує, що в мистецтві ми даруємо, передаємо свою особистість іншим, відкриваємо нові духовні висоти. Водночас вчений наголошує, що наука не може перебудувати особистість, вона може її озброїти новою інформацією, набором формул, сумою знань, але знання самі по собі не змінюють дійсність.¹⁷ Зустрічі з мистецтвом, як стверджує Н.Є. Миропольська, створюють умови, завдяки яким індивід може олюднити свої почуття. Кожна людина відкриває в творі мистецтва нові смисли. Ставлення до

¹⁶ Орлов А.Б. Психология личности в сущности человека : Парадигмы, проекции, практики / Александр Борисович Орлов : [учеб. пособ. для студ. психол. фак. вузов.] – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – С. 163.

¹⁷ Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / Александр Григорьевич Асмолов. – М. : Издательство «Института практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – С. 415.

мистецтва – суть характеристики людини, живе свідчення того рівня, на якому вона знаходиться, наголошує вчена.¹⁸

Перехід до культурологічної моделі змісту освіти вважають прогресивним В.П. Зінченко, В.В. Давидов, Н.З. Чавчавадзе та інші. Зокрема, Н.З. Чавчавадзе наголошує, що культура особистості формується в процесі освоєння загальнолюдських цінностей, культурної спадщини людства.¹⁹ На необхідність переходу від культури корисності до культури достоїнства також вказує і О.Г. Асмолов, адже в культурі достоїнства головною цінністю є особистість людини, незалежно від того, чи є від неї вигода для виконання тієї чи іншої справи, чи ні, на відміну від культури корисності, в якій освіта спрямована тільки на підготовку людини до виконання службових функцій (когнітивна парадигма).²⁰ Згідно з цією парадигмою особистісними аспектами професійного навчання є формування у майбутніх фахівців пізнавальної мотивації і здібностей, оволодіння системою власного і загальнолюдського досвіду поведінки, діяльності тощо.

Важливим методологічним підґрунтям гуманізації освіти є психологічні концепції, розроблені відомими психологами: А.В. Брушлинським, В.П. Зінченко, А.Г. Маслоу, К.Р. Роджерсом, В.Е. Франклом та ін. Гуманістична сутність цих концепцій виявляється в ідеї "самості", тобто, саморозвитку, самоактуалізації, самотрансценденції особистості, які впливають на

¹⁸ Миропольська Н.С. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – С. 15.

¹⁹ Чавчавадзе Н.З. Культура і цінності / Н.З. Чавчавадзе. – Тбілісі : Мецниереба, 1984. – С. 96–104.

²⁰ Асмолов А.Г. Развитие вариативного образования : мифы и реальность / Александр Асмолов // Magister. – 1995. – № 1. – С. 23–33.

досягнення професійного успіху, "акме", професійного довголіття. Тобто, актуальна потреба у саморозвитку, самоактуалізації, як стверджують А.О. Реан, С.І. Розум, – це джерело активного соціального й особистісного довголіття людини.²¹

В основі гуманізації освіти є особистісний підхід до розвитку учнів у процесі діяльності з урахуванням їх індивідуальних відмінностей (за типами сприйняття, спостереження, пам'яті, уваги, особливостей в емоційній і вольовій сферах тощо), обґрунтований відомим психологом С.Л. Рубінштейном. Учений наголошував на тому, що особистість формується, діючи. У роботі, навчанні формуються і вдосконалюються здібності особистості, у життєвих діях і вчинках загартовується характер. Даний спосіб дій зумовлює образ думок і прагнень, весь психічний склад особистості.²² У цьому процесі важливе значення набуває вчинок, який, на думку В.А. Роменця, є основною ланкою, осередком будь-якої форми людської діяльності, і не тільки моральної, що визначає відношення між особистістю і матеріальним світом. Це відношення, наголошує вчений, можна зрозуміти, коли зміст поняття "особистість" включить в себе все олюднене, освоєне, набуте людською індивідуальністю, тобто, знання, уявлення, усвідомленні закони тощо.²³

²¹ Реан А.А. Психология и педагогика / Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. – СПб. : Питер, 2001. – 136 с.

²² Рубинштейн С.Л. О личностном подходе / Сергей Леонидович Рубинштейн // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. : Питер, 2000. – С. 27.

²³ Роменець В.А. Вчинок і світ людини / В.А. Роменець // Основи психології : [підручник / наук. ред. О.В. Киричука та ін.] – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 1996. – С. 384.

Цінною у дослідженні проблеми гуманізації освіти і, зокрема, професійно-художньої, є розроблена Б.Г. Ананьєвим структура знань про людину як особистість. Зокрема, у монографії "Людина як предмет пізнання" Б.Г. Ананьєв пише: "У процесі вивчення людини як особистості особливо виділяються: статус особистості, тобто, її положення в суспільстві (економічна, політична, правова та суспільна функції), який зреалізовує особистість відповідно до цього положення й історичної епохи у формі різних ролей; мотивація її поведінки і діяльності, в залежності від цілей і цінностей, що утворюють її внутрішній світ; світогляд і вся сукупність відносин особистості до навколишнього світу (природи, суспільства, праці, інших людей, самого себе); характер і нахили".²⁴ Ці характеристики особистості, як стверджує вчений, визначають її світогляд, життєву спрямованість, суспільну поведінку, основні тенденції розвитку.²⁵

Гуманітарна, феноменалістична психологія К.Р. Роджерса розкриває нам позитивну природу людини, її можливості самоактуалізовуватися, просуватися до високого рівня "конгруентності", реалістичного функціонування й зрілості. У розвитку особистості, згідно зі вченням К. Роджерса, актуальним є її потяг до набуття компетентності, тобто, ставати здібним настільки – наскільки це можливо біологічно.²⁶

²⁴ Ананьєв Б.Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – Л. : ЛГУ, 1969. – С. 84.

²⁵ Ананьєв Б.Г. Структура личности / Борис Герасимович Ананьев. – Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. : Питер, 2000. – С. 94.

²⁶ Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Рэнсом Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – С. 77.

Особистісне зростання, за В.Е. Франклом, полягає у набутті конкретного смислу життя особистістю в даний момент. Особистість, на думку вченого, трансцендентує себе, орієнтуючись на смисл, а здатність людини до самовідчуженості дозволяє їй побачити "кращий смисл для себе". Водночас вчений наголошує, що усвідомленість життя особистістю досягається на основі реалізації трьох видів цінностей: цінності творчості, цінності переживання, цінності відносин.²⁷ Особистісно зростати, за А.Г. Маслоу – послідовно задовольняти "вищі" потреби на основі раніше досягнутих у гармонійному взаємовідношенні до світу й до самого себе.²⁸

Поступово оволодіваючи формами особистісної активності: діяння та протидіяння, пізнання та перетворення, самоорганізації та самоспричинення, як стверджує І.П. Маноха, особистість поступово стає здатною не тільки відтворювати ті чи інші способи діяння, але й вносити в них власне бачення та розуміння, створювати інтерпретовані моделі активності, тобто, стає "вільною" у протистоянні світові – навколишньому, реальному, чи внутрішньому – ідеальному, феноменологічному. Цей процес, на думку вченого, не є стихійним, він підкоряється певним закономірностям, логіці зростання особистості.²⁹

Теоретичним підґрунтям гуманістичної професійної освіти є: теорія розвитку психіки особистості в

²⁷ Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – С. 301–302.

²⁸ Маслоу А. Самоактуализация / Абрахам Гарольд Маслоу // Психология личности. Текст. – М. : Издательство МГУ, 1982. – С. 108–117.

²⁹ Маноха І.П. Вчинковий смисл психологічних феноменів : феномени мотиваційні / І.П. Маноха // Основи психології : підруч. / наук. ред. Киричука О.В. та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 1996. – С. 253.

онтогенезі,³⁰ згідно з якою особистість розвивається тільки в процесі перетворення нею навколишнього світу, а також концепція діяльності О.М. Леонтьєва, провідним положенням якої є те, що онтогенетичний розвиток свідомості відбувається в процесі навчання учнів.³¹

На важливій ролі принципу гуманізації в здійсненні навчання учнів наголошує Г.О. Балл. Вчений виділяє дві сторони гуманізації освіти: першу – орієнтовану на досягнення учнями формальної свободи, і другу – розкриття можливостей наповнення свободи учня повноцінним змістом через прилучення до досліджень цивілізації і включення в діалог.³²

До психологічних аспектів гуманізації освіти Г.О. Балл³³ відносить, по-перше: задоволення базових потреб учнів через створення умов їхньої діяльності, сприятливих у психофізіологічному і соціально-психологічному планах, ретельне врахування у її організації їх вікових та індивідуально-типологічних особливостей. Зазначене соціально-психологічне сприяння передбачає повагу до уподобань, прагнень і досягнень учнів, надання їм достатнього простору для прояву самостійності й творчості. По-друге – це розкриття для учнів можливостей наповнення їхньої свободи повноцінним змістом через прилучення до культури у

³⁰ Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Григорій Силович Костюк. – К. : Вища школа, 1989. – 40 с.

³¹ Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.

³² Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти : суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири / Георгій Олексійович Балл // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : [монографія / за ред. І.А. Зязюна]. – К. : Вінол, 2000. – С. 58.

³³ Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічних сферах) / Георгій Олексійович Бал. – К. ; Рівне : «Видавець Олег Зень», 2007. – С. 64–65.

єдності її нормативно-репродуктивних (цивілізаційних) і діалогічно-творчих складових. У пізнавальній царині, зазначає вчений, це передбачає заохочення становлення проблемного світосприймання, прагнення не лише до конкретних, визначених знань, але й до постійного розширення сфери "вченого незнання", яке стає здобутком особистості, а у ціннісній царині згадане розкриття можливостей передбачає прилучення учнів до гуманістичних цінностей (включно з практикою їх втілення в життя).

У виявленні та розвитку творчої особистості учня, на думку В.В. Рибалки, слід орієнтуватись не тільки на окремих інтелектуально-творчий потенціал індивіда, але й на цілісний творчий потенціал особистості або творчий особистісний потенціал людини. Вченим обґрунтована психологічна структура особистості, яка може використовуватися як база для створення ідеальної моделі творчої особистості різних професійних профілів. Кожний елемент психологічної структури особистості зазнає системного впливу та системно сполучає в собі функції щонайменше трьох головних типів – соціально-психолого-індивідуального, діяльнісного та генетичного, які відповідають трьом базовим вимірам особистості.³⁴

У становленні особистісно орієнтованої парадигми освіти важливу роль відіграли педагоги-новатори: Ш.О. Амонашвілі, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, В.Ф. Шаталов, С.Т. Шацький та інші. Ними були розроблені і впроваджені в практику діяльності навчальних закладів такі прогресивні ідеї: формування особистості в

³⁴ Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб / В.В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.

колективі, трудового виховання, проблемного, програмованого, розвивального навчання тощо, наукова цінність яких полягає у подоланні формалізму освіти, створенні інноваційного типу навчальних закладів, варіативних навчальних планів та регіональних освітніх програм. Особистісно орієнтованою є педагогічна система А.С. Макаренка, оскільки вона спрямована на зростання особистості на основі створення відповідних зв'язків і відносин в колективі, що сприяють розкриттю усіх її потенційних можливостей і здібностей.³⁵

Істинним гуманізмом пронизана вся діяльність і наукова творчість В.О. Сухомлинського, адже його педагогічна теорія ґрунтується на вірі в учнів, створенні умов для їхнього творчого розвитку.³⁶ Сутність особистісної компоненти гуманної педагогіки Ш.О. Амонашвілі полягає у забезпеченні умов для самостійного створення учнями себе. Для цього, на думку вченого, необхідно: створити атмосферу культурних взаємовідносин між усіма учасниками навчально-виховного процесу в системі "учень-вчитель", "учень-учень", "вчитель-батьки-учень" тощо; цільові установки розвитку особистості розробляти на моральній основі; вчителю навчитися змінювати себе відповідно до унікальної ситуації; забезпечувати домінування формування загальнолюдських якостей над вузькими

³⁵ Макаренко А.С. О воспитании /Антон Семенович Макаренко : [сост. и авт. вступ. статьи В.С. Хелемендик.]. – М. : Политиздат, 1988. – С. 129–135.

³⁶ Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К., 1980. – Т. 4. – 636 с.

цілями навчальних курсів, які виступають засобом розвитку особистості.³⁷

Про утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи, яка могла б зреалізовувати принцип дитиноцентризму в навчально-виховному процесі як відображення людиноцентристської тенденції у розвитку сучасного світу, зазначає В.Г. Кремень.³⁸ Це завдання, на його думку, набуває особливої актуальності для України, де впродовж цілої епохи пошанування особистості, культивування її свободи, м'яко кажучи, не були сильною стороною суспільства. Навпаки, зневага до особистості людини, заперечення її права на індивідуальність та самовияв сутності з одночасною абсолютизацією інших цінностей, чужих природі людини, вели не тільки до трактування людини як гвинтика великого механізму, а й до фізичного знищення мільйонів людей. Водночас В.Г. Кремень наголошує, що ми повинні зробити все можливе для заміни авторитарної педагогіки педагогікою толерантності, суб'єктно-об'єктних відносин між учителем і учнем – суб'єктно-суб'єктними, здійснити інші демократичні зміни, з тим, щоб із навчальних закладів виходили люди самодостатні, підготовлені до свідомої та ефективної життєдіяльності в різних сферах життя. Тільки так можна утвердити стабільну демократію та громадянське суспільство в країні, адже лише самодостатня особистість здатна брати на себе відповідальність і бути ефективною в ринковій економіці.

³⁷ Амонашвили Ш.А. Гуманноличностный подход к детям / Шалва Александрович Амонашвили. – М. : Изд-во «Института практической психологии» ; Воронеж : Изд-во НПО «Модек», 1998. – 544 с.

³⁸ Кремень В.Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2003. – С. 11–12.

Гуманістична спрямованість освіти на сучасному етапі, як зауважує М.П. Лещенко, полягає у створенні сприятливих умов для розвитку особистості, здатної не тільки діяти у наявній соціальній структурі, але й змінювати її у контексті загальнолюдських цінностей.³⁹

На значущості розвитку й звеличенні особистості учня в процесі навчання наголошує видатний український дидакт С.У. Гончаренко. Особливої уваги вчений надає реалізації в процесі особистісно орієнтованого навчання трьох принципів розуміння особистості людини: її цінності, унікальності, непередбачуваності.⁴⁰

Усвідомлення вченими і практиками необхідності гуманізації професійної освіти на основі особистісної парадигми призвело до виникнення різних моделей особистісно орієнтованого навчання. Зокрема, І.С. Якиманська їх поділяє на три групи: соціально-педагогічні, предметно-дидактичні і психологічні. Наприклад, соціально-педагогічна модель зорієнтована на соціальне замовлення і пов'язана з управлінням і розвитком особистості; предметно-дидактична модель – на науково-предметний розподіл знань, якими повинен оволодіти майбутній фахівець під час навчання, а психологічна модель – на визнання індивідуальних відмінностей. Особистісно орієнтований підхід до навчання, на думку вченої, ґрунтується на формуванні в учнів здатності сприймати себе, людей, навколишній світ

³⁹ Лещенко М.П. Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи в умовах сучасного соціуму / Марія Петрівна Лещенко // Педагогічна майстерність : [підруч. / наук. ред. І. Зязюн та ін.]. – К. : Вища шк., 1997. – С. 80.

⁴⁰ Гончаренко С.У. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості / Семен Устимович Гончаренко // Дидактика професійної школи : [зб. наук. праць / наук. ред. Гончаренко С. та ін.]. – Хмельницький. : ХНУ, 2005. – С. 23.

як найвищу життєву цінність, створювати себе, свою кар'єру в процесі творчої професійної діяльності; потреби особистості майбутнього фахівця в постійному вдосконаленні професійної майстерності, в самостійному оволодінні новими компетенціями, кваліфікаціями тощо.⁴¹ Водночас І.О. Зимня співвідносить особистісно орієнтований підхід до навчання з концентрованим на учневі підходом, який ґрунтується на гуманістичній психології А.Г. Маслоу і К.Р. Роджерса і передбачає: організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка пропонує учням свободу вибору способу отримання освіти (змісту і методів навчання, а в окремих випадках і педагога); формування активності в учнів, їх готовності до навчання, розв'язання проблемних завдань; безпеку особистісного прояву учня, створення умов для його особистісної самоактуалізації і самозростання; забезпечення єдності внутрішніх і зовнішніх мотивів учіння, коли зовнішнім виступає мотив досягнення, а внутрішнім – пізнання; отримання задоволення від розв'язання навчальних завдань і завдань у співробітництві з іншими; забезпечення умов для самооцінки, саморегуляції і самоактуалізації особистості учня; зміну позицій викладача як інформатора, транслятора знань, контролера навченості учня на позицію фасилітатора.⁴²

Особистісний підхід, як зауважує О.М. Пехота, передбачає звільнення освіти від функціоналізму.⁴³ Це

⁴¹ Якиманская И.С. Личностно ориентированное профессиональное образование / Ираида Сергеевна Якиманская. – Екатеринбург : Изд-во Уральского гос. проф.-пед. ун-та, 1998. – С. 31–92.

⁴² Зимня И.А. Педагогическая психология : [учеб. для вузов.] / Ирина Алексеевна Зимня. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Логос, 2002. – С. 86–115.

⁴³ Пехота О.М. Педагогічна підготовка вчителя : шляхи гуманізації / Олена Миколаївна Пехота // Науковий вісник МДПУ. – 2001. – Вип. 4. – С. 45.

підхід до особистості як до цілісності, при якому будь-які її прояви (стани, властивості, дії, вчинки) зумовлені внутрішньою суттю. Крім того, особистісний підхід, на її думку, ґрунтується на сукупності концептуальних уявлень про педагогічну діяльність, її цільові установки, методико-психодіагностичні та психолого-діагностичні засоби, що забезпечують більш глибоке цілісне розуміння, пізнання особистості і на цій основі – її гармонійний розвиток в умовах існуючої системи освіти.⁴⁴

Обґрунтовуючи сутність особистісно орієнтованого підходу до навчання, В.В. Серіков підкреслює важливість забезпечення умов для реалізації особистісно-розвивальних функцій освітнього процесу. Зокрема, він звертає увагу на функції опосередкованості, колізії, критики, рефлексії, смислотворчості, орієнтації на забезпечення автономності і стійкості внутрішнього світу, творчо перетворювальної самореалізації, забезпечення рівня духовності, життєдіяльності відповідно до особистісних потреб, які зреалізують замовлення суспільства бути особистістю.⁴⁵

На основі узагальнення результатів дослідження даної проблеми Е.Ф. Зеєр сформулював такі основні принципи особистісно-орієнтованого професійного навчання: визнається пріоритет індивідуальності й самоцінності учня, який на перших порах є суб'єктом професійного процесу; технології професійної освіти на всіх ступенях співвідносяться із закономірностями професійного становлення особистості; зміст професійної

⁴⁴ Пехота О.М. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя / О.М. Пехота, А.М. Старєва : [монографія.] – 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв : «Ліон», 2006. – С. 25.

⁴⁵ Серіков В.В. Личностно ориентированное образование / Владислав Владиславович Серіков // Педагогика. – 1994. – № 5. – С.17.

освіти визначається рівнем розвитку сучасних соціальних, інформаційних, виробничих технологій і конгруентний майбутній професійній діяльності; професійна освіта має випереджувальний характер, що забезпечується формуванням соціально-професійної компетентності і розвитком екстрафункціональних якостей майбутнього фахівця в процесі навчально-професійної, квазіпрофесійної, виробничої і кооперативної діяльності; дієвість професійно-освітнього процесу визначається організацією навчального середовища; максимальне наближення до індивідуального досвіду учня, його потреб у самоорганізації, самовизначенні й саморозвитку.⁴⁶

Результати теоретичного вивчення проблеми дослідження дали змогу дійти висновку, що гуманізація професійно-художньої освіти, насамперед, ґрунтується на позитивних ідеях провідного світоглядного принципу – *гуманізму*, згідно з яким визначаються безмежні можливості особистості у неперервному професійному вдосконаленні, її права на вільний прояв своїх здібностей, переконань. Під впливом цих важливих положень зміст, форми і методи професійного навчання фахівців художніх промислів і ремесел набувають особистісно-орієнтованого характеру і спрямовуються на забезпечення їхнього творчого професійного розвитку. Із цього випливає, що в якості системоутворювального фактора особистісного зростання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел виступають їхні потреби, мотиви, цілі, здібності, активність, інтелект та інші індивідуально-психологічні

⁴⁶ Зеер Э.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Эвальд Фридрихович Зеер. – Екатеринбург : Издательство Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1998. – С. 43–45.

якості, розвиток яких набуває творчого характеру лише в процесі особистісно орієнтованого навчання.

Гуманізація професійно-художньої освіти ґрунтується на положеннях принципу природовідповідності, згідно з яким у змісті навчання враховуються фізичні й психічні процеси розвитку особистості майбутнього фахівця художніх промислів і ремесел. Згідно з принципом природовідповідності методи, форми, педагогічні технології добираються відповідно до природи учня професійного художнього навчального закладу.

Зауважимо, що поєднання професійного і особистісного розвитку майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел водночас ґрунтується на принципі саморозвитку, який детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного досягнення, що в кінцевому результаті призводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації. Мається на увазі створення витворів мистецтва на основі оволодіння професійними знаннями й уміннями проектувати, оздоблювати і виготовляти вироби декоративно-вжиткового призначення.⁴⁷

Гуманізація професійно-художньої освіти відбувається у трьох напрямках: оновлення змісту; організація особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу; гуманізація відносин в освітньому і професійно-художньому середовищі.

⁴⁷ Радкевич В.О. Сучасні тенденції розвитку професійно-художньої освіти в Україні / В.О. Радкевич // Професійно-технічна освіта. – 2003. – № 1. – С. 31–35.

В оновленні змісту професійно-художньої освіти, поряд із принципом гуманізації, важлива роль належить взаємопов'язаним з ним принципам: гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації, національного характеру, культурологічного підходу до навчання тощо.

Згідно з принципом гуманізації добирається такий зміст навчального матеріалу, який забезпечує формування світогляду особистості, її саморозвиток, самонавчання й самовиховання. Зміст нових знань і вмінь професійно-художнього навчання проектується з урахуванням попереднього професійно-освітнього досвіду особистості з метою забезпечення їх тісного взаємозв'язку. Наприклад, під час вивчення майбутніми виконавцями виробів декоративно-вжиткового мистецтва законів композиції досвідчені викладачі використовують практико-орієнтований навчальний матеріал, який ґрунтується на творчому досвіді учнів, набутому під час пленерних, етнографічних практик, занять у виробничих майстернях тощо. Зміст професійно-художнього навчання на основі існуючого у майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел життєвого, освітнього і професійного досвіду дає можливість розвивати їхні пізнавальні здібності, професійно-важливі якості, формувати етику поведінки, навчально-професійну мотивацію. Це дає підстави стверджувати, що такий зміст є особистісно орієнтованим.

Результати теоретичного аналізу проблеми і практика свідчать, що рівень мотивації до оволодіння учнями професійних художніх навчальних закладів новими знаннями і вміннями зростає за умови здійснення навчання на основі їхнього попереднього суб'єктивного досвіду,

який, в свою чергу, впливає на забезпечення особистісного смислу і особистісної значущості навчального матеріалу.

Для переорієнтації суб'єктивного досвіду в особистісно орієнтований навчальний матеріал доцільно, як стверджує Е.Ф. Зеєр, здійснювати певні процедури: діагностування конкретного виду досвіду; структурування даних досвіду; знаходження технологічних прийомів актуалізації суб'єктивного досвіду учнів.⁴⁸

Гуманізація змісту професійно-художнього освіти ґрунтується на посиленні його гуманітарної складової. Мається на увазі створення такого емоційного змісту навчання і відповідного навчально-методичного забезпечення (підручники, навчальні посібники тощо), які б розвивали гуманітарне мислення учнів і гуманітарну свідомість педагогів. Про необхідність реалізації принципу гуманітаризації освіти, зокрема, надання конкретній пізнавально-навчальній діяльності ціннісного спрямування, наголошує І.Д. Бех.⁴⁹ Поряд із цим, гуманітаризація освіти, стверджує Д.І. Пашенко, це переорієнтація її з традиційного предметно-змістового принципу навчання основам наук на вивчення цілісної картини світу, узагальнене осмислення навколишнього й, зокрема, світу культури, світу людини, тобто, це переорієнтація освіти на людину, насичення чинних навчальних дисциплін людинознавчим матеріалом, використання наявного в них гуманістичного потенціалу з метою подолання технократизму, бездуховності й формалізму в освіті;

⁴⁸ Зеєр Э.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Эвальд Фридрихович Зеєр. – Екатеринбург : Издательство Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1998. – С. 51.

⁴⁹ Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / Іван Дмитрович Бех : [наук.-метод. посіб.] – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.

формування світогляду на засадах взаємозалежності природи, людини, суспільства.⁵⁰

Фундаментом освіти теперішніх і майбутніх поколінь, на думку В.С. Пазенка, має бути сучасна система гуманітарного виховання, яка орієнтується на самоцінність людини як унікальності, на активістське, творчочивілізаційне ставлення до життя, розумність у поєднанні з розвинутою культурою чуттєвості, на "практичний розум", тобто, поєднання здорового глузду з усвідомленням власної відповідальності тощо.⁵¹

Під гуманітаризацією освіти, як зазначає О.Д. Гонєєв,⁵² доцільно розуміти систему умов, спрямованих у навчальному закладі на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів змісту освіти, таким чином – на формування особистісної зрілості учнів. Водночас вчений стверджує, що проблема гуманітаризації освіти у ПТНЗ акцентує на таких інноваціях:

1. Предметні знання залишаються роз'єднаними, логічний аспект переважає історико-культурний і соціокультурний.

2. Провідну роль в діяльності фахівця відіграє глибоке розуміння технологічних процесів у поєднанні з особистісним смислом професіоналізму.

3. Існуючі суперечності взаємовідносин між природничо-науковими і технічними знаннями, з одного

⁵⁰ Пашенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів / Дмитро Іванович Пашенко : [монографія.] – К. : Науковий світ, 2005. – С. 15.

⁵¹ Гуманізм : сучасні інтерпретації та перспективи / [наук. ред. В. Пазенок та ін.] – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – С. 68.

⁵² Педагогика профессионального образования : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. завед. / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др.]; под. ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 2004. – С. 151–152.

боку і гуманітарними – з іншого, можуть призвести до порушення феномену культури.

Як справедливо зазначає А.П. Беляєва, гуманітарні цілі розвитку суспільства, для якого вищою цінністю стає людина, найбільш повне розкриття її здібностей, задоволення матеріальних і духовних потреб знаходять свій вияв у розвитку виробничих відносин. Відповідно, гуманізація виробничих відносин відбувається як на рівні ергономічних вимог до розробки нової техніки і технології, так і на рівні планування розвитку виробничих колективів, де економічні поєднуються із розвитком соціальних умов роботи, задоволенням духовних запитів кваліфікованих робітників.⁵³

Гуманітарним наукам, що забезпечують процес гуманітаризації, як зазначає Л.А. Онищук,⁵⁴ нині відводиться стратегічна роль: формувати гуманістичний світогляд усього людства. Він має базуватися на засвоєнні і прийнятті нової системи цінностей, на вірі в ідеали. Адже на сучасному етапі свого розвитку природовідповідне життя кожної окремо взятої людини і суспільства в цілому неможливе без глобального повернення всього людства до ідеалізму. Сьогодні суспільство, зазначає О.М. Семенов, хвилює небезпека відчуження молоді від художніх досягнень народу, втрата інтересу до усвідомленого, вдумливого читання, негативний вплив книжкового ринку та мови телебачення на характер сприйняття літератури і

⁵³ Беляева А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах : метод. пособие / Антонина Павловна Беляева. – М. : Высш. шк., 1991. – С. 90.

⁵⁴ Онищук Л.А. Гуманізація управлінської діяльності директора школи / Л.А. Онищук : [монографія / наук. ред. Л. Онищук]. – Житомир : Полісся, 2002. – С. 39–40.

переробку художньої інформації.⁵⁵ Специфіка гуманітарної освіти полягає в тому, що вона, по-перше, пов'язана з конкретною групою наук, що формують духовну культуру особистості, розумінням цінності національної культури будь-якого народу, малого чи великого, а по-друге, збагачують природничо-наукові і технічні дисципліни екологічно й соціально важливим змістом, наголошує О.Д. Гонєєв.⁵⁶

У розвинутих країнах світу велика увага надається саме гуманітарній освіті. В ліцеях, коледжах, вищих навчальних закладах формуються навички морально-демократичної поведінки, навички рефлексивного ставлення як до свого "Я", так і до гідності, самоповаги інших, усвідомленого прояву соціальної і моральної відповідальності, опановується мистецтво "практичної філософії", тобто моралі. У зв'язку з цим в Україні відчутною стає нагальність системного і якісного удосконалення навчальних програм та підручників у контексті завдань громадянської освіти, які б висвітлювали національні досягнення, виходячи з досвіду зарубіжних країн.

Реалізація гуманітарної складової змісту професійно-художньої освіти забезпечується вивченням учнями знань з культурології, етики, естетики, економіки, екології, права з урахуванням специфіки їх майбутньої професійної діяльності. Зауважимо, що зміст цих

⁵⁵ Семенов О.М. Формування професійної майстерності вчителя української мови і літератури / Олена Миколаївна Семенов // Педагогічна майстерність : [підручник] / наук. ред. І. Зязюн та ін. – К. : Вища шк., 1997. – С. 211.

⁵⁶ Педагогіка професійного образования : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. завед. / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др.]; под. ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 2004. – С. 51.

гуманітарних дисциплін забезпечує формування в учнів гуманітарного відношення як до природи, людей, до себе, так і до професійної діяльності, її результатів.

Значущість гуманітарної освіти і виховання особистості, як стверджує Г.П. Васянович, полягає у її спрямованості на прилучення учнів професійних навчальних закладів до цінностей культури з орієнтацією на зразки високої духовності, на засадах якої визначаються певні ідеали для подальшого самовдосконалення. Водночас гуманістична парадигма освіти і виховання особистості уможлиблює розкриття унікальних потенційних здатностей людини – творчо-вольових, смислотворчих і морально-духовних, сприяє розвитку самостійного творчого мислення, гуманної і професійної поведінки в нестандартних ситуаціях тощо.⁵⁷

Розвиток творчої особистості фахівців художніх промислів і ремесел безпосередньо пов'язаний з метою та завданнями викладання предметів мистецького й естетичного спрямування. У зв'язку з цим слушною є думка М.П. Лещенко про їхній особливий статус у навчальних закладах мистецтва. Мистецтву, як стверджує вчена, притаманна властивість підвищувати енергетичний потенціал пізнавально-активного поля, яким характеризується модифікована в аудиторії реальність. Ця мистецька функція набуває важливого значення під час вивчення всіх без винятку предметів. Для цього важливим, на її думку, є визначення спільних елементів у змісті

⁵⁷ Васянович Г.П. Гуманітарна освіта і стиль педагогічної діяльності викладача професійно-технічного навчального закладу / Григорій Петрович Васянович // Гуманітарна освіта і виховання особистості : [зб. наук. пр. / за ред. Васяновича Г.П.] – Львів : Сполом, 2004. – С. 5–6.

навчальної дисципліни і в множині мистецьких категорій, а також ідентифікація тих видів мистецької творчості, що допомагають гармонійно досягнути, проникнути в сутність явищ, понять, які вивчаються.⁵⁸ Про особистісний смисл мистецтва, наголошує Н.Є. Миропольська. Це виявляється, на її думку, у неповторності й всебічності особистості людини.⁵⁹

Прикладом успішного "ареалу" міжособистісного простору культури, в якому функціонують і з якого здійснюється іррадація гуманістичних, психологічних цінностей постає мистецтво, наголошує В.В. Рибалка, адже його предметом є людина, особистість в її ціннісній образній характеристиці. Саме через цю обставину, як зазначає вчений, відчувається необхідність у здійсненні синтезу науки, мистецтва і релігії у міжособистісному просторі культури через сучасні форми і механізми соціопсиходинаміки гуманістичних цінностей.⁶⁰

Особливе значення в гуманізації професійно-художньої освіти мають категорії естетичного виховання та творчої діяльності учнів, що широко розглядають закони краси, художні образи, дизайн, питання всебічного розвитку особистості, духовного багатства, естетичних інтересів, творчої фантазії тощо. На основі прилучення молоді до духовної культури як способу оволодіння

⁵⁸ Лещенко М.П. Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи в умовах сучасного соціуму / Марія Петрівна Лещенко // Педагогічна майстерність : [підруч. / наук. ред. І. Зязюн та ін.]. – К. : Вища шк., 1997. – С. 71.

⁵⁹ Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – С. 23.

⁶⁰ Рибалка В.В. Соціопсиходинаміка гуманістичних цінностей у міжособистісному просторі культури : психологічний аспект проблеми / Валентин Васильович Рибалка // Психолого-педагогічні та культурологічні питання гуманізації освіти : [зб. наук. статей / наук. ред. С. Мусатова.] – К. ; Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – С. 82–87.

загальнолюдськими і національними цінностями й на їх підґрунті створення власних витворів мистецтва забезпечується творчий і моральний саморозвиток особистості, формування художньо-образного мислення, творчої уяви, емоційного й естетичного сприймання навколишнього середовища.

Цінними для нашого дослідження є результати порівняльного аналізу стану естетизації навчально-виховного процесу в професійних навчальних закладах Великобританії, Канади, США, здійсненого М.П. Лещенко, яка визначила такі спільні його концептуальні засади: розвиток системи обов'язкового естетичного виховання кожної особистості, незалежно від рівня її художньої обдарованості та професії; інтеграція мистецтвознавчих та інших навчальних дисциплін у єдиному педагогічному процесі; використання мистецтва з метою психотерапевтичної дії. Для всіх трьох країн, як стверджує вчена, характерним є відхід від авторитарної педагогіки з її жорсткими вимогами до організації виховного процесу, визнання людської індивідуальності, зростання ролі педагога в естетичному вихованні й розвитку творчого потенціалу кожної особистості, в основі якого лежать загальнолюдські цінності та пріоритети.⁶¹

Цінним зарубіжним досвідом, який доцільно враховувати у процесі навчання і виховання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел, є реалізація програми "Виховання мистецтвом", до основних положень якої належать: мистецтво – це універсальний суспільний

⁶¹ Лещенко М.П. Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи в умовах сучасного соціуму / Марія Петрівна Лещенко // Педагогічна майстерність : [підруч. / наук. ред. І. Зязюн та ін.]. – К. : Вища шк., 1997. – С. 4–5.

феномен, що сприяє усвідомленню своєрідності людства; мистецтво – результат людської творчості, тому воно незаміниме при розвитку здібностей; мистецтво створює сприятливе середовище для особистісного вираження потреб кожної дитини тощо. Тобто, у полі уваги зарубіжних учених-педагогів перебувають проблеми становлення людської особистості у її найрізноманітніших естетичних проявах. У цьому процесі важлива роль належить художньо-естетичному⁶² циклу предметів, зокрема: малюнку, живопису, теорії орнаментів, народним художнім промислам, естетичному вихованню, етнографічній і плернерній практикам тощо.

Вивчення циклу дисциплін з образотворчого мистецтва (рисунок, живопис, графіка тощо) сприяє розвитку в учнів професійних художніх навчальних закладів пізнавально-творчих здібностей, інтелектуально-графічної культури. Про інтелектуально-розвивальну роль дисциплін образотворчого мистецтва пише С.В. Аранова. За результатами опитування викладачів цих дисциплін вчена дійшла висновку, що їх вивчення спрямоване на розвиток естетичного світосприймання, виховання художнього смаку; розвиток художньо-графічних умінь і навичок, фантазії, творчого мислення, уяви, просторового сприйняття, точних рухів рук, моторики пальців; становленню деяких організаційних навичок художньої творчості; ознайомленню із зразками вітчизняної і світової художньої культури; вихованню зорової культури; розкриттю творчого потенціалу професійної художньо-

⁶² Лещенко М.П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання / Марія Петрівна Лещенко. – 2-е вид., доп. – К., 1996. – С. 22–23.

образотворчої діяльності.⁶³ Водночас, як стверджує В.В. Лубенко, образотворчими формами (крапка, пляма, лінія) забезпечується активний вплив на підсвідомість учнів, зокрема, викликаються конкретні асоціації і настрої.⁶⁴

Роль образно-символічних засобів у самовираженні й самопізнанні особистості в мистецтві, зокрема, в створенні цінностей шляхом художньої діяльності, художнього осмислення, пізнання естетичного, художньої інтерпретації явищ навколишнього світу, розкривають Г.П. Васянович і В.Д. Онищенко. Ми погоджуємося із твердженням учених, що образотворче мистецтво збагачує культуру особистості на основі створення суб'єктивних уявлень про світ, через систему образів, що символізують цінності й ідеали певного часу, епохи.⁶⁵ Із цього випливає, що візуальний вплив засобів образотворчого мистецтва на учнів в процесі їх навчання і художньої діяльності є поліфункціональним і сприяє розкриттю творчих здібностей та можливостей у створенні власних витворів мистецтва.

Особлива роль у гуманізації підготовки майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел належить естетичному вихованню, сутність якого полягає в гармонізації відношень особистості з суспільством, природою, власним "Я", за законами краси засобами музики, народного декоративно-прикладного й

⁶³ Аранова С.В. Обучение изобразительному искусству. Интеграция художественного и логического / Светлана Владимировна Аранова. – СПб : КАРО, 2004. – С. 6–8.

⁶⁴ Лубенко В.В. Система стержневой истины / Владимир Васильевич Лубенко. 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Малая академия искусств, 1999. – С. 17–18.

⁶⁵ Васянович Г.П. Ноологія особистості : навч. посіб. [для студ. і викл. вищ. навч. закл.] / Г.П. Васянович, В.Д. Онищенко. – Львів : Сполом, 2007. – С. 106.

образотворчого мистецтва, архітектури, графіки, літератури, театру тощо. Процес естетичного виховання, на думку Л.А. Воловича, доцільно розглядати як прояв ряду функцій:

- мотиваційної, пов'язаної зі спонуканням учнів до творчої діяльності, із цікавістю до пізнавальної та всебічної суспільної діяльності, активною участю в процесі прискорення науково-технічного прогресу на засадах інтенсифікації праці та виробництва;

- творчої, що проявляється у навмисній установці на активну творчу діяльність не тільки у професійній праці, а й у якості співтворця різних естетичних цінностей, в тому числі художньої культури суспільства;

- адаптаційної, що сприяє швидкій адаптації учнів до динамічно мінливих умов виробничої праці, навчання, побуту;

- прогностичної, сутність якої полягає у врахуванні майбутніх змін естетичних умов праці, навчання і побуту та відповідно випереджальної естетичної підготовки учнів;

- міжпредметних зв'язків, орієнтованих на здійснення за допомогою засобів естетичного виховання взаємозв'язку загальної і професійної освіти, усіх предметів, що вивчаються у ПТНЗ;

- ціннісної, що визначає систему естетичних цінностей як одну з основ духовного спілкування молодих кваліфікованих робітників.⁶⁶

⁶⁶ Волович Л.А. Система эстетического воспитания учащихся профтехучилищ : [метод. пособ.] / Леонид Аркадьевич Волович. – М. : Высш. шк., 1988. – С. 9–10.

Водночас важливо, щоб процес формування естетично розвиненої особистості, фахівця художніх промислів і ремесел в умовах відродження національної культури, народних традицій, звичаїв, обрядів, здійснювався з урахуванням принципів, визначених Концепцією естетичного виховання учнівської молоді, зокрема: первинність національної культури; різномовність у художньо-виховному процесі; рівноправність інонаціонального і національного компонентів; врахування етно-психологічних особливостей, національно-художнього мислення та відповідність морально-етичним ідеалам народу; регіональності, традиційності, календарної організації естетично-виховної роботи; активної творчої діяльності; єдності естетичного і педагогічного впливу; відповідності віковим особливостям, безперервності і наступності.⁶⁷

Естетичному вихованню учнів надавав великого значення педагог-реформатор С.Т. Шацький. Зокрема, існують відомості, що він організовував заняття таким чином, щоб учні розкривали себе через живопис, скульптуру, музику, театр, адже вважав, що заняття мистецтвом дозволить "запустити" процес розкриття особистості і одночасно формувати її внутрішній духовний світ, сприяти становленню її життєвих цілей та ідеалів.⁶⁸

Зауважимо, що структурою нових державних стандартів професій художніх промислів і ремесел не передбачено вивчення предмета "Естетичне виховання", а

⁶⁷ Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури. – К. : Міністерство освіти України, Національний центр естетичного виховання, 1991. – С. 4–6.

⁶⁸ Баркова Н.Н. Реализация идей реформаторской педагогики в деятельности С.Т. Шацкого / Н.Н. Баркова // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 71.

також не менш важливого предмета – "Екологія". Як наслідок, випускники професійних художніх навчальних закладів мають низький рівень естетичної й екологічної культури, моралі тощо, сформованості таких професійно-важливих якостей: комунікативність, відповідальність, рефлексія, готовність до співпраці, самостійність, ініціативність тощо. Посилення гуманітарної спрямованості загальнотехнічних і спеціальних предметів зумовлює необхідність доповнення змісту навчальних програм цих предметів матеріалом про взаємодію людини з природою, технікою, забезпечення взаємозв'язку знань з основ художнього виробництва з перспективами його розвитку, естетизацією виробничого середовища тощо.

Принцип гуманітаризації, як стверджує А.П. Беляєва, зумовлює виникнення ряду вимог до змісту професійної освіти: уніфікація термінології спеціальних предметів, введення до змісту програм і підручників досвіду раціоналізаторства і винахідництва, забезпечення взаємозв'язку соціальних і професійних знань у змісті навчальних предметів, визначення інтегрованої й диференційованої частин у змісті навчальних дисциплін, виявлення нових галузей технічного та технологічного знання на основі тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і введення нових тем, спецкурсів і факультативів; розробка творчих завдань для формування здібностей і втілення духовних і фізичних можливостей учнів у професійній діяльності; розробка варіативних модулів для індивідуального навчання; поглиблення знань і набуття

умінь і навичок з інших професій з метою розширення професійного профілю тощо.⁶⁹

Водночас важливо, щоб зміст загальнотехнічних (загальнохудожніх) дисциплін був також світоглядно спрямованим. З цією метою групою російських науковців були визначені вимоги до змісту навчальних програм загальнотехнічних дисциплін:

1. Пояснювальна записка програми має вміщувати конкретизацію задач формування соціально-технічного компонента світогляду учнів з таких напрямів: створення ідеї про єдність соціальної й технологічної сторін техніки, взаємозв'язок науково-технічного (НТП) і соціального прогресу; розвиток умінь узагальнювати знання на основі системного підходу до об'єктів техніки і виробництва, давати наукову оцінку явищам і закономірностям НТП; розвивати в учнів інтерес й позитивне відношення до світоглядного осмислення проблем, пов'язаних з НТП і його соціальними наслідками.

2. У тексті програми має бути розділ "Вступ" та узагальнюючі заняття, з метою систематизації понять, ідей.

3. У тексті кожної теми доцільно виділяти ті світоглядні положення й ідеї, котрі мають стати предметом їх осмислення та засвоєння учнями.

4. До тексту навчальної програми предмета необхідно включати допоміжні знання: а) історичні знання про галузь виробництва, що вивчається; б) відомості про найбільш відомих учених, винахідників даної галузі; в) знання про шкідливі технології виробництва і їх пагубний вплив на

⁶⁹ Беляева А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах / Антонина Павловна Беляева : [метод. пособ.] – М. : Высш. шк., 1991. – С. 97–98.

навколишнє середовище та людину, методи боротьби із цими процесами; знання про системний підхід до об'єктів виробництва, оволодіння методами розробки нових технічних систем тощо.⁷⁰

Уведення до змісту загальнохудожніх дисциплін як найбільшого комплексу соціально-гуманітарних знань дозволяє забезпечити її гуманізацію.

Розвиток культури особистості фахівця художніх промислів і ремесел досягається здійсненням культурологічного підходу до відбору змісту професійного навчання, важливими компонентами якого, як стверджують Є.М. Шиянов, І.Б. Котова, є культура життєвого самовизначення, культура праці, політична, економіко-правова, духовна і фізична культура; культура міжнаціонального й міжособистісного спілкування.⁷¹ Реалізація культурологічного підходу до професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел сприяє формуванню у них відповідальності за збереження культурних цінностей народу, а також розвитку художньої культури й професійної майстерності на основі творчого оволодіння системою культурологічних знань і вмінь.

Модернізація змісту культурологічної освіти у різних країнах, як стверджує О.П. Щолокова, проходить за двома напрямками. По-перше, оновлюються традиційні навчальні курси, а по-друге, вводяться нові дисципліни, які

⁷⁰ Гуманитаризация содержания образования в профтехучилищах : [метод. пособ.] / наук. ред. М.К. Андреева. – СПб. : НИИ ПТО, 1992. – С. 29–30.

⁷¹ Шиянов Е.Н. Развитие личности в обучении : [учеб. пособ. для студ. пед. вузов / Е.Н. Шиянов, И.Б. Котова.] – М. : Академия, 2000. – С. 52.

у минулому не вивчалися і які здатні впливати на формування у молоді "планетарного мислення".⁷²

Ми погоджуємось із твердженням Д.І. Пащенко, що володіння великим багажем дієвих знань зі свого фаху ще замало для того, щоб бути в нинішній час професіоналом високого класу, адже справжній професіоналізм формується на ґрунті широкого загальнокультурного розвитку особистості.⁷³ У зв'язку з цим слушно зауважує В.Г. Кремень, що сучасна освіта повинна ліквідувати протиріччя, яке історично склалося, – між потребами економічного розвитку того чи іншого суспільства і цінностями загальнолюдської культури. Таке протиріччя проявляється в тому, що масова освіта формувала переважно спеціалістів для певної виробничої галузі, які визначалися лише грамотністю, а не справжньою освіченістю. Звісно, що така освіта далеко стояла від справжніх багатств культури. Подолати це протиріччя можна за умови, коли культурні здобутки будуть визначати науково-технічний розвиток. Це означає, що створюватимуться і функціонуватимуть такі загальнокультурні передумови, які надаватимуть кожній людині можливість брати участь не лише в розвитку економіки, а й у перетворенні всіх суспільних відносин. У

⁷² Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя / Ольга Пилипівна Щолокова. – К. : МОН України, Інститут змісту і методів навчання, УДПУ ім. М. Драгоманова, 1996. – С. 11.

⁷³ Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів / Дмитро Іванович Пащенко : [монографія.] – К. : Науковий світ, 2005. – С. 15–16.

цьому зв'язку зміст освіти мусить стати важливим засобом духовного, соціального і політичного розвитку суб'єкта.⁷⁴

Нинішня геополітична ситуація, як стверджує Г.Г. Філіпчук, обумовлює громадянську культуру особистості, утворену з універсалізаційних і національних цінностей. У всі часи українські просвітителі не мислили освіченість поза етнокультурою. І вважали, що національно сильний характер виробляється тільки глибокою, систематичною національною освітою, що творить закінчену виховану цінність.⁷⁵ З цього приводу відомий український філософ Г.С. Сковорода писав, що виховання ґрунтується на природі кожного народу, а тому потрібно, щоб не чуже виховання прививалося руській людині, а своє, рідне.⁷⁶ Крім того, сучасна світова філософська гуманістика формується і розвивається в ситуації, коли потреба в діалозі культур і цивілізацій стає однією із найсуттєвіших.

За цих умов кредо "нового гуманізму", як зазначає В.С. Пазенок, базується на принципі збалансованої взаємодії (коеволюції) природи, соціуму, особистості, а отже, має визначатися "діалоговою культурою", етикою спілкування, побудованою на толерантності, взаємопорозумінні й взаємоповазі, як на міжіндивідуальному рівні, так і на всіх рівнях людських відносин.⁷⁷

⁷⁴ Демков М. Русская педагогика в главнейших ее представителях / Михаил Демков. – М. : Изд-во К. Тихомирова, 1898. – С. 130.

⁷⁵ Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство : освіта, етнокультура, етнополітика / Георгій Георгійович Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – С. 21.

⁷⁶ Демков М. Русская педагогика в главнейших ее представителях / Михаил Демков. – М. : Изд-во К. Тихомирова, 1898. – С. 130.

⁷⁷ Гуманізм : сучасні інтерпретації та перспективи / [наук. ред. В. Пазенок та ін.] – К. : Український Центр духовної культури, 2001. – С. 5.

Про значущість діалогу культур в реалізації професійної освіти на засадах гуманістичних цінностей національної й світової культури наголошує С.О. Черепанова. На її думку, діалог культур становить духовно-інтелектуальну основу творчого гуманітарного (планетарного) мислення і може розглядатися провідною світоглядною парадигмою сучасної філософії освіти, вихідними положеннями якої є цілісність універсуму, гуманістичні соціально-духовні цінності, розвиток і виховання. У зв'язку з цим реформування освіти на світоглядно-творчих засадах полікультурного діалогу відкриває нові перспективи самореалізації й соціалізації особистості. До навчальних дисциплін, які в першу чергу мають сприяти формуванню полікультурного планетарного мислення, гуманітарних орієнтацій фахівців, належить "Історія української культури", "Родовід – духовний діалог культур".⁷⁸ У нашій педагогічній практиці до змісту предмета "Етнографія і фольклор рідного краю" ми також вводили самостійне вивчення учнями професійних художніх навчальних закладів свого родового дерева, традицій родини, села; регіональних особливостей художніх ремесел, фольклору тощо.⁷⁹

Слушно зауважує Н.Є. Миропольська, що гуманістична сутність художньої культури без людини мертва, вона втрачає свою цінність. Саме тому основою прилучення індивіда до художньої культури, на її думку, має бути переорієнтація свідомості людини, що включає в

⁷⁸ Культурологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманізації освіти : [наук.-метод. зб. / наук. ред. Г. Балл]. – К. : Наукова думка, 1998. – С. 33.

⁷⁹ Радкевич В.О. Програмно-методичні матеріали для рівневої підготовки вишівальниць : [навч. посіб.] / Валентина Олександрівна Радкевич. – К. : Вища школа, 1995. – С. 55

себе усвідомлення своєї самоцінності. Остання, як стверджує вчена, переломлюється в осмисленні й утвердженні індивідом свого незамінного місця в художньому процесі, свого значення як суб'єкта, який бере активну участь у формуванні актуального конкретно-історичного змісту художньої культури, а значить, прийняття на себе відповідальності і за долю мистецтва в сучасному суспільстві.⁸⁰

Впровадження у зміст освіти як універсальних, так і етнокультурних надбань уможливають базувати освіченість і вихованість на національній основі, в українській інтеграції, переосмисленні світового розвитку і глобальних процесів з точки зору наших досягнень, інтересів, ментальності. Водночас освітня галузь має спрямовуватися на опанування особистістю власного історичного досвіду; інакше самоусвідомлення нації, її громадянська культура буде недостатньою, як і її практична самоорганізація і змагальність на початку третього тисячоліття з розвиненими економічними, політичними, інформаційними науковими системами і технологіями.

Особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей згідно з Національною доктриною розвитку освіти визначені пріоритетними напрямками державної політики України щодо розвитку освіти. Важливим положенням Національної доктрини є таке: освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

⁸⁰ Миропольська Н.С. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – С. 23.

Водночас освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.⁸¹ З огляду на це на передній план виступає одна з форм організації гуманізації освіти – народне мистецтво, завдяки якому встановлюються невидимі зв'язки від природи до людини, від історії до сучасності у притаманній йому повноті традицій та організації художнього середовища, яке здатне не тільки естетично виховувати, але й у кінцевому результаті формувати особистість.

Культурологічний підхід у професійно-художній освіті на засадах народної культури спрямовується на виховання національно свідомих громадян України – майстрів декоративно-прикладної творчості, які на основі оволодіння технічними прийомами відтворення народних символів у візерунках художніх виробів примножують духовну скарбницю українського народу, возвеличують його національну культуру.

Наші дослідження з даної проблеми свідчать, що народне мистецтво як художня культура розвиває у молоді творчі здібності, інтуїцію, кмітливість, художній смак; формує логіку конструкції, винахідливість у використанні властивостей матеріалу, вміння об'єднувати у стрункий ансамбль найрізноманітніші предмети побуту. Ми можемо зробити висновок, що значення народного мистецтва у професійній освіті не повинно зменшуватись, а навпаки – збільшуватись, адже без духовного удосконалення ніякі соціальні блага, ніякі досягнення науково-технічного

⁸¹ Кремень В.Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2003. – С. 180–182.

прогресу не принесуть молодому поколінню повноти справжнього людського існування, а дефіцит розвинутих чуттєвих властивостей часом може призвести до прояву жорстокості, безлюдськості.

Найважливіша роль у цьому належить змісту предмета "Художні народні промисли", вивчення якого не передбачено державним стандартом окремих професій цього спрямування. Вважаємо за необхідне введення цього предмета до навчального плану для усіх професій художніх промислів і ремесел.

Гуманізація професійно-художньої освіти ґрунтується на індивідуалізації процесу формування особистості засобами особистісно орієнтованого навчання. На думку О.М. Пехоти і А.М. Старєвої, особистісно орієнтоване навчання – це навчання, яке, враховуючи індивідуальні задатки, здібності, можливості і досвід учасників навчального процесу шляхом прилучення їх до досягнень людської цивілізації і включення в діалог, використовує передові педагогічні й інформаційні технології не тільки для оволодіння кожним з них певною сумою предметних знань, умінь, навичок, але й, що важливіше, – розвиває особистість учня. Водночас вчені вважають, що психолого-педагогічними основами такого навчання є виявлення індивідуальності, унікальності, неповторності кожного учня; актуалізація, ініціювання й окультурення його досвіду засобами освіти, задля забезпечення культурного і духовного його самовизначення, розвитку і самореалізації.⁸²

⁸² Пехота О.М. Особистісно орієнтоване навчання : підготовка вчителя / О.М. Пехота, А.М. Старєва : [монографія.]. – 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв : «Іліон», 2006. – С. 55.

Важлива роль індивідуалізації навчання особливо для тих учнів, у яких переважає практичний інтелект, емоційно-образне мислення, підкреслює І.А. Зязюн. Погоджуємося із думкою вченого, що особливо згубною є універсальність вимог для учнів з яскраво виявленими здібностями до одного з видів предметної діяльності (гуманітарної, математичної, технічної, мистецької тощо).⁸³

Індивідуалізація професійного навчання фахівців художніх промислів і ремесел значну роль відіграє у відборі і структуруванні його змісту, а найголовніше – у ефективному оволодінні ним. Зміст кожного предмета, що вивчається учнями професійних художніх навчальних закладів, а особливо спеціальних, має враховувати їхній інтелектуальний і творчий розвиток, художні здібності, індивідуальні можливості щодо оволодіння начальним матеріалом. З цією метою навчальні завдання добираються на основі особистісної значущості їх змісту, індивідуальної траєкторії навчання, рівня сформованого пізнавального інтересу. Наприклад, під час вивчення регіональних особливостей оздоблення виробів техніками народного мистецтва (різьблення та розпис по дереву, виготовлення художніх виробів із кераміки тощо) учням доцільно видавати індивідуальні завдання, спрямовані на дослідження художніх технік, що використовувались майстрами села, регіону, з якого вони є родом і де проживають їхні батьки тощо.

⁸³ Зязюн І.А. Сучасна освіта у контексті гуманістичної філософії / Іван Андрійович Зязюн // Діалог культур : Україна у світовому контексті : Філософія освіти : [зб. наук. пр. / наук. ред. кол. : І. Зязюн та ін.] – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 5–12.

Навчання учнів професійних художніх навчальних закладів секретам майстерності з художнього ремесла також доцільно здійснювати індивідуально. По-перше, це пов'язано з виконанням значної кількості ручної праці, а, по-друге – індивідуальний показ майстром виробничого навчання техніки оздоблення виробу має емоційне забарвлення й особистісне спрямування. Це пояснюється тим, що під час показу прийомів роботи майстер враховує індивідуальні особливості учня, свої дії підсилює емоційними словами, які зацікавлюють учнів, вселяють віру у їхні можливості й здібності. Індивідуальний підхід до навчання дає можливість педагогу з невстигаючими учнями працювати більше часу, ніж з іншими.

У цій роботі викладач, майстер виробничого навчання має враховувати інтегральні якості учнів, що характеризують їх індивідуальні особливості. До таких інтегральних якостей належать: відношення до навчальної діяльності (пізнавальні потреби, мотиви, інтереси, відповідальність, обов'язок, працелюбство, дисциплінованість); розвиток інтелектуальної сфери (сприйняття, пам'ять, мислення; розвиток емоційної сфери; розвиток вольової сфери (готовність і вміння долати труднощі)).⁸⁴

Індивідуальний підхід до навчання поєднаний з диференційованим підходом, який також спрямований на розвиток особистості в процесі навчання і професійної діяльності. Суть принципу диференціації, згідно з твердженням О.Д. Гонєєва, полягає у необхідності працювати зі всіма і з кожним окремо, моделювати процес індивідуального розвитку для кожного учня з урахуванням

⁸⁴ Организация производственного обучения будущих рабочих швейного производства : [методические рекомендации]. – Ленинград : НИИ ПТО, 1991. – С. 27.

рівня його навченості, мотиваційного компонента навчальної діяльності, вольових якостей особистості, її здатності до самоорганізації. Водночас вчений зазначає, що диференціація навчання буває: внутрішньою (передбачає варіативність темпів навчання на основі більш повного врахування індивідуальних і групових особливостей учнів, що зумовлює диференціацію видів діяльності, навчальних завдань тощо).⁸⁵

Щодо важливості диференціації освіти на гуманістичних засадах наголошує у своїх працях І.А. Зязюн. Роль диференціації вчений вбачає у розвитку в учнів соціального і практичного інтелекту. Він закликає педагогів до того, що зміст верхньої планки учіння має бути різним, і в плані предметної специфіки, і в плані досягнення певного творчого потенціалу.⁸⁶

Диференційований підхід широко використовується в організації самостійної роботи учнів над розв'язанням практичних завдань, виконанням різних за складністю видів художніх робіт тощо. При цьому учням надається право самим вибирати тип і складність завдань. Такий підхід дає учням рівні можливості брати участь у навчальному процесі, поетапно досягати кращих навчальних результатів (оцінка, розряд). Оперуючи невеликою кількістю кольорів, оновлюючи та змінюючи візерунки, учні другого року навчання на виробничих заняттях створюють власні декоративні художні вироби.

⁸⁵ Педагогика професійного освіти : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. завед. / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др.] ; под. ред. В.А. Сластёнина. – М. : Академия, 2004. – С. 150–151.

⁸⁶ Зязюн І.А. Сучасна освіта у контексті гуманістичної філософії / Іван Андрійович Зязюн // Діалог культур : Україна у світовому контексті : Філософія освіти : [зб. наук. пр. / наук. ред. кол. : І. Зязюн та ін.] – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 11.

При цьому враховуються локальні особливості їх виготовлення. Кращі вироби експонуються на художніх виставках, за що учні нагороджуються дипломами і медалями. Долучаючись до секретів художнього ремесла, учні стають кращими, добрішими, духовно багатшими, у них формується національна самосвідомість.

Сучасні глобальні цивілізаційні процеси зумовлюють необхідність вчити учнів професійних художніх навчальних закладів жити в інформаційному суспільстві, забезпечивши їхній високий рівень професіоналізму, духовного, інтелектуального і фізичного розвитку; взаємодіяти із світом природи, мистецтва, з людьми, використовувати ситуативно добуті знання для прийняття важливих рішень, розв'язку проблем, працювати в команді, розуміти принципи відкритого суспільства; оволодівати новими мистецтвознавчими й технологічними знаннями, інформаційними технологіями, знаннями організації підприємницької діяльності тощо. У реалізації цих завдань важливо, щоб діяльність педагогів професійних художніх навчальних закладів була також гуманістично спрямована. Для цього, насамперед, потрібно вивчити інтереси і здібності учнів до професійно-художньої діяльності. Це можна здійснити шляхом анкетування, оцінки професійних умінь і якостей учнів, тестування тощо.

Водночас, викладачі, майстри виробничого навчання повинні уміти визначати зміст професійного навчання, зокрема, виявляти оптимальні співвідношення фундаментальних і спеціальних дисциплін, розробляти зміст навчальних програм з теоретичних предметів і виробничого навчання в умовах лабораторій, навчальних

майстерень, на виробництві (практика і навчання), знати найбільш ефективні педагогічні технології, що ґрунтуються на принципах проблемності, мотивації, забезпеченні адекватній діяльності характеру майбутньої професійної творчості тощо, впроваджувати інформаційні технології, комп'ютерні засоби навчання, здійснювати гуманний контроль за засвоєнням учнями навчальної інформації, професійних умінь і навичок (аудиторна і самостійна діяльність) тощо.

З огляду на це, особистісно орієнтоване професійно-художнє навчання висуває до педагогів професійних художніх навчальних закладів вимогу до вмій забезпечувати комфортне навчальне середовище на основі реалізації психологічної підтримки учнів, співробітництва, безстресового та успішного оволодіння знаннями й уміньми. Адже, як наголошує І.А. Зязюн, в учнів виникає інтерес до навчальної діяльності лише у тому випадку, коли у цій діяльності є успіх. На думку вченого, розвиток особистості учня буде успішним, ефективним лише тоді, якщо освіта, навчання і учіння супроводжуються позитивними естетичними почуттями, зокрема, прекрасного, піднесеного і пов'язаного з ними комічного.⁸⁷

Гуманістична спрямованість педагогічної діяльності передбачає, на думку Д.О. Белухіна, гуманістичне ставлення педагога до дітей, самого себе, до навколишнього світу, власної діяльності, а, отже, зростають вимоги до рівня його професійної компетентності, зокрема, практичних умінь: академічні

⁸⁷ Зязюн І.А. Філософські засади освіти : освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Іван Андрійович Зязюн // Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [монографія]. – К., 2003. – С. 55.

(когнітивні, інформаційні, розвивальні); організаторські; комунікативні; перцептивні; емпатичні; уміння педагогічного спілкування; володіння педагогічною технікою.⁸⁸ Гуманістично орієнтованого педагога характеризують висока громадянськість і соціальна активність, високий професіоналізм, здатність критично оцінювати власну роботу і діяльність оточуючих. Він не піде на зговір із совістю, ним керує любов до учнівської молоді, потреба передавати їй свої знання, він бачить смисл свого життя у формуванні особистості учня, наголошує вчений.⁸⁹ Творча педагогічна індивідуальність, слушно зауважує І.А. Зязюн, завжди опосередкована особистісними якостями педагога. У кінцевому рахунку творча неповторність – це вища характеристика педагога...⁹⁰

Важлива роль у педагогічній діяльності викладача професійних художніх навчальних закладів, на думку В.Ф. Орлова, відводиться рефлексивним уявленням про зміст мистецьких дисциплін як частини культури, а також рефлексивним уявленням про себе як професіонала згідно з критеріями: творча інтерпретація художніх творів (проявляється у їх оцінці та відтворенні); творча інтерпретація художньо-педагогічних ситуацій (проявляється у авторських методичних "знахідках" під час вирішення практичних завдань); варіативність планування

⁸⁸ Белухин Д.А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах : [учеб. пособ] // Дмитрий Алексеевич Белухин – М. : Изд. Московского психолого-социального института, 2006. – С. 42.

⁸⁹ Педагогічна майстерність : підручник / [І.А. Зязюн та ін.] ; наук. ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – С. 150.

⁹⁰ Зязюн І.А. Сучасна освіта у контексті гуманістичної філософії / Іван Андрійович Зязюн // Діалог культур : Україна у світовому контексті : Філософія освіти : [зб. наук. пр. / наук. ред. кол. : І. Зязюн та ін.] – Львів : Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 39.

уроків мистецтва, позаурочних заходів з урахуванням новітніх методичних розробок, їх творчою модифікацією в конкретних умовах; результативністю творчої імпровізації під час проведення уроків та позаурочних занять з урахуванням конкретної ситуації.⁹¹

Отже, гуманізація навчально-виховного процесу ґрунтується на гуманістичних засадах діяльності педагогів і учнів професійних художніх навчальних закладів. Зокрема, спільна діяльність викладачів, учнів передбачає формування умінь працювати творчо, вміло, гнучко, доцільно використовуючи методичні надбання минулих століть і дослідження сучасної методики (гуманізація навчально-виховного процесу, індивідуалізація і диференціація навчання, проблемне й інтегроване навчання, блокове компонування програмового матеріалу, комп'ютеризоване навчання тощо) у різних навчальних закладах, наголошує О.М. Семеног.⁹²

Гуманізація навчально-виховного процесу, на думку Д.І. Пашенко, зумовлює прийняття педагогом особистісних цілей, запитів та інтересів учнів, а не підготовку їх під певні наперед задані шаблони; ознайомлення з різними світоглядними системами, а не нав'язування йому "єдино правильної ідеології"; створення максимально сприятливих

⁹¹ Орлов В.Ф. Особливості розвитку професійних якостей майбутнього педагога. Ч.2. / Валерій Федорович Орлов // Проблеми та перспективи формування гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / наук. ред. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. – [у П ч.]. – Х. : НТУ «ХП», 2002. – С. 280.

⁹² Семеног О.М. Формування професійної майстерності вчителя української мови і літератури / Олена Миколаївна Семеног // Педагогічна майстерність : [підручник] / наук. ред. І. Зязюн та ін. – К. : Вища шк., 1997. – С. 211.

умов для розкриття й розвитку здібностей і обдарувань, повноцінного життя, наголошує вчений.⁹³

Важливе значення в організації навчально-виховного процесу, спрямованого на цілісний розвиток особистості, мають обґрунтовані О.П. Рудницькою такі педагогічні принципи: довершення навчальної дії виховною у педагогічному впливі; урізноманітнення видів і форм діяльності учнів в організації педагогічної взаємодії; залежність розвитку особистісних якостей від створених педагогічних ситуацій, емоційної насиченості навчально-виховного процесу; спонукання до творчого самовираження.⁹⁴ Цілісний процес формування особистості, як стверджує Л.О. Хомич, ґрунтується на інтеграції і диференціації змісту його професійної підготовки і загальнокультурного розвитку.⁹⁵ Гуманізація навчально-виховного процесу професійного художнього навчального закладу ґрунтується на синергетичному підході, що дозволяє розглядати педагога і учня як дві відкриті складні системи, що взаємодіють між собою на основі визначення дій і функцій кожного з них. Д.О. Белухін визначив високий і низький рівні синергетики. Зокрема, висока синергетика характеризується мінімальною агресією, підвищеною відповідальністю, довірою, варіативністю дій і поведінки суб'єктів взаємодії. І навпаки, низька синергетика спричиняє обмеженість власних ресурсів учасників

⁹³ Пашенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів / Дмитро Іванович Пашенко : [монографія.] – К. : Науковий світ, 2005. – С. 14–15.

⁹⁴ Рудницька О.П. Педагогічні принципи / Оксана Петрівна Рудницька // Педагогічний процес : теорія і практика // Наукові записки. – 2002. – Вип. I. – С. 138–145.

⁹⁵ Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Лідія Олексіївна Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – С. 178.

взаємодії, призводить до негативного емоційного фону педагогічної взаємодії, недовіри тощо.⁹⁶

Реалізація навчально-виховного процесу на засадах гуманізму, як стверджує Г.О. Балл, передбачає поширення гуманістичного принципу конструктивного діалогу на відносини між світоглядними орієнтаціями, зокрема, між гуманістичною й тими, що протягом століть вважались альтернативними їй.⁹⁷ Вченим обґрунтовано принципи діалогічної взаємодії, визначальної для гуманізації відносин в освітній сфері, які він називав "діалогічними університетами". Зокрема, до них Г.О. Балл відносить такі: повага до партнера, до його якостей як органічної цілісності і, власне, як суб'єкта; прийняття партнера таким, яким він є, і, водночас, орієнтація на його найвищі досягнення, на перспективу, що відкривається перед ним; повага до самого себе; конкордатність, тобто, додержання згоди учасників діалогу щодо базових знань, норм, цінностей і цілей, якими вони керуються у цьому діалозі; толерантність; використання потенціалу культури особистості тощо.

Вступити в діалог, зауважує Н.Є. Миропольська, значить не відмовлятися і від "свого слова", свого погляду на світ, своєї думки, своєї позиції, що дорівнювало б відмові від своєї індивідуальності, від себе самого. Розуміння ж, на її думку, потребує самостійних роздумів, а

⁹⁶ Белухин Д.А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах : [учеб. пособ] / Дмитрий Алексеевич Белухин – М. : Изд. Московского психолого-социального института, 2006. – С. 143–144.

⁹⁷ Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічних сферах) / Георгій Олександрович Бал. – К. ; Рівне : «Видавць Олег Зень», 2007. – С. 10.

значить, час від часу "поринання до себе" і самоти, культурної рефлексії.⁹⁸

Про необхідність побудови навчально-виховного процесу на засадах гуманістично-проектної моделі наголошує академік І.Д. Бех. Провідною детермінантою цього процесу, на думку вченого, виступає забезпечення глибини проникнення співучасниками інтимно-особистісного діалогу у внутрішній світ один одного. Вербалізуючи свої світоглядні принципи, цінності, ідеали, переживання, прагнення тощо, педагог на розумовому та емоційному рівнях долучає виховання до сутності своєї особистості і цим самим сприяє її моральному перетворенню.⁹⁹ Суб'єкт-суб'єктні відносини, як стверджує С.О. Черепанова, реалізуються у діалогічних формах педагогічної взаємодії: співтворчості суб'єктів навчально-виховного процесу у системі "педагог-студент", індивідуалізації навчання; заохоченні ініціативи студентів у виконанні досліджень; організації культурологічних читань за результатами досліджень тощо.¹⁰⁰

За цих умов навчально-виховний процес спрямовується на залучення учнів професійних художніх навчальних закладів до дослідно-пошукової діяльності, самостійного опрацювання навчального матеріалу, вироблення власної позиції, співробітництва. Водночас організація процесу професійно-художнього навчання ґрунтується на визнанні унікальності й неповторності

⁹⁸ Миропольська Н.С. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське вид-во, 2002. – С. 22.

⁹⁹ Бех І.Д. Справедливість – несправедливість у міжособистісних взаєминах педагога та учнів / Іван Дмитрович Бех // Професійна освіта : педагогіка і психологія : Українсько-польський щорічник / [за ред. Т. Левовицького та ін.] – 2006. – Вип. VIII. – С. 33–34.

¹⁰⁰ Культурологічні та психолого-педагогічні аспекти гуманізації освіти : [наук.-метод. зб. / наук. ред. Г. Балл]. – К. : Наукова думка, 1998. – С. 36–37.

суб'єктів цього процесу, створенні "ситуації успіху", "ситуації співтворчості". Процес професійно-художнього навчання стає цілісним процесом формування конкретних знань, умінь, навичок, досвіду діяльності, поведінки, особистісних якостей (добросовісність, терпимість, відкритість, здатність мислити критично, системно, абстрактно, образно, творчо тощо).

Гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу у професійних художніх навчальних закладах знаходить свій вияв у дружбі, співробітництві, взаємодопомозі, у всьому, що сприяє всебічному розвитку особистості майбутнього фахівця. Тобто, гуманістичні засади організації професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел забезпечують, на оновлених засадах, формування і розвиток психологічно комфортних, ситуативно-адекватних і безпечних для особистості та суспільства способів оволодіння знаннями і вміннями професійно-художньої діяльності; розвиток і саморозвиток учнів на основі виявлення їх індивідуальних особливостей, формування пізнавальної й комунікативної компетентності; підвищення рівня мотивації у вивченні загальнохудожніх і спеціальних дисциплін; якісному оволодінні професійними кваліфікаціями; самостійному підвищенні професіоналізму протягом усієї професійно-художньої діяльності.

На основі теоретичного аналізу проблеми можна дійти висновку, що гуманізація професійно-художньої освіти передбачає: особистісний характер розуміння майбутніми фахівцями художніх промислів і ремесел смислу власного життя, процесу і результатів професійно-художньої діяльності; етнокультурний розвиток їх особистості, прилучення до скарбниці народної культури,

мистецтва, естетичне й етичне виховання на основі оволодіння системою знань, культурних цінностей; формування екологічної й правової культури, громадянськості, почуття патріотизму, національної свідомості; особистісне вдосконалення і зростання в процесі творчої професійно-художньої діяльності; саморозвиток і світоглядну рефлексію тощо.

Національна академія педагогічних наук України
Інститут професійно-технічної освіти

**Педагогічні умови підготовки робітників
за професіями:
"Художник розпису по дереву",
"Виконавець художньо-оформлювальних робіт",
"Виробник художніх виробів із кераміки"**

Методичний посібник

Редактор **Лідія Гуменна**
Комп'ютерна верстка **Дар'я Косань**
Дизайн **Людмила Майборода**
Відповідальний за випуск **Марк Шимановський**

Підписано до друку 13.01.2011 р. Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 4,0
Папір Lazer Сору
Друк дуплікатор. Власна друкарня
Гарнітура Times New Roman
Замовлення № 2
Тираж 50 прим.

**Видавництво Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України®**

03045, м. Київ, Чапаєвське шосе, 98
тел/факс (044) 259-45-53, 252-71-75
E-mail: ipto_info@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК, № 3805 від 21.06.2010 р.